

полеміки щодо значущості внеску митця в окрему літературу не є актуальним у сучасному літературознавстві. По-друге, є необхідність у ґрунтовному дослідженні літературно-критичної діяльності М.Гоголя як зразка професійної праці у цій галузі у добу ХІХ століття. По-третє, потрібна акцентуація на християнській домініанті у духовному світі письменника як одному з чинників його творчості.

В.Базилевський порушив у своїх гоголезнавчих працях ряд актуальних проблем, що потребують подальшого наукового розгляду.

Література

1. Базилевський В. Гоголюшко // Базилевський В. Холодний душ історії: Есеї, статті. – К.: Ярославів Вал, 2008. – С. 13–22.

2. Сверстюк Є. Наш великий Гоголь // Літературна Україна, – 2009. – 2 квітня. – С. 1, 7.

3. Базилевський В. Інстинкт генія // Базилевський В. Холодний душ історії: Есеї, статті. – К.: Ярославів Вал, 2008. – С. 192–215.

4. Базилевський В. Імпресії та медитації з гоголіани // Кур'єр Кривбасу. – 2008. – №228/229 (листопад–грудень). – С. 301–314.

5. Клочек Г. У світлі вічних критеріїв: Про систему критеріїв оцінки літературного твору. – К.: Дніпро, 1989. – 224 с.

6. Наєнко М. "Він – наш, він не їхній...": Роздуми про Гоголя і літературну сучасність // Літературна Україна. – 2009. – 2 квітня. – С. 1, 3.

УДК 821.161.2.09

К.П.Ісаєнко

Біографічно-видавничий доробок П.Куліша у рецепції російської критики (на матеріалі відгуків та рецензій ХІХ–ХХ ст.)

Стаття присвячена критичному огляду рецепції біографічних праць П.Куліша представниками російської літературної критики ХІХ та ХХ століття.

В статье освещается проблема оценки деятельности П.Кулиша представителями русской критики ХІХ–ХХ вв.

The article is dedicated to the consideration of Kulish's activity by the representatives of the Russian criticism of 19–20th century.

У творчому доробку П.Куліша, присвяченому постаті М.Гоголя, значна роль належить біографічно-видавничій роботі. Різні культурні епохи давали свою оцінку цій діяльності П.Куліша, залежно від вибору основного ідеологічного "вектора рецепції". Дана стаття є спробою аналізу проблеми кризь призму сучасних дослідницьких методологій.

Першочергово відзначимо кілька моментів у специфіці власне критичного сприйняття попередніх біографічних і літературно-критичних праць, присвячених постаті Гоголя. Мабуть, треба робити похибку на те, що критика як різновид літературних взаємин і рецепції конкретного матеріалу має свої правила і канони, вона вже сама по собі відіграє роль своєрідного коректора в літературній динаміці. Тому критика як форма літературознавчого буття, яка відображає сучасний для неї самої стан суспільної свідомості, є, все ж, одним із компонентів загального образу епохи, її своєрідним вектором і утримує в собі задані цією епохою ідеї.

Значимість критики не стільки в аналізі, скільки в авторитеті її оцінок, у відкритті нових явищ. Але ж критика – це форма індивідуальної реакції, результат суб'єктивного досвіду й особистих уподобань. Бачиться тут доречним звернення до слів Ю.Лотмана: "Ідеал критичного аналізу – не у виявленні якогось вічного, єдино можливого тлумачення, а у визнанні сфери істинності, сфери можливих інтерпретацій даного тексту з позицій даного читача" [15]. "Даним текстом", наразі, є "двоєдиний предмет": питання сприйняття Кулішевих студій невіддільне і від проблематики власне рецепції його ж як самодостатньої постаті у культурному оточенні росіян, які були основними реципієнтами його праць.

Поява ряду Кулішевих робіт, присвячених біографії М.Гоголя та видання шести томів його "Сочинений и писем", викликала низку відгуків з боку представників російської інтелігенції і спровокувала тривалу у часі дискусію, актуальність якої підтримувалась своєрідним міжкультурним діалогом українсько-російських взаємин на рівні визначення належності Гоголя до тої чи тої літератури.

Незважаючи на те, що Куліш провадив свою діяльність під пильним керівництвом родини Аксакових і П.Плетньова. У листі до В.Шенрока від 29 квітня 1889 р. Куліш писав: "Ни в каком ведомстве не работали так честно над составлением записок, как в ведомстве П.Плетнева и Аксаковых Сергея и Константина. Еще когда я писал первые статьи свои о Гоголе, Плетнев приходил ко мне и заставлял меня перечитывать написанное. У Аксаковых я долго жил для усовершенствования своей работы, и все, что было представлено мною публике, было утверждено

этими министрами народной морали, которые доверили мне изготовление дела о жизни Гоголя. Недостаток же моих сообщений состоял в утаивании от публики темных сторон жизни Гоголя, но такова была воля тогдашнего министерства общественной морали" [1]. У рецензіях і відгуках на роботи Куліша чувається заперечення і непогодження із змодельованим образом Гоголя.

Одразу після публікації "Опыта биографии Н.В.Гоголя" вийшли перші рецензії **М.Погодіна** у "Современнику" (1854. – №IV) і "Москвитянин" (1854. – Июль. – Кн. 1, №13), в якій рецензент відзначав: "Главный недостаток, по нашему мнению, состоит в том, что автор не знал лично своего героя, и потому подле верной черты в его портрете встречается иногда совершенно ложная".

Стосунки Куліша з Погодіним мали свою складну історію і напружені сюжети. М.Барсуков у відомій біографії М.Погодіна [14] датує початок листування Куліша 1843 роком, але насправді, свідченням чого є конкретні листи, Куліш розпочав листовне спілкування ще у 1842 році двома листами і двома оповіданнями для публікації в "Москвитянин". Погодін позитивно відповів на прохання Куліша опублікувати в його журналі оголошення про план скласти "Историю коренных малорусских фамилий", після чого Куліш надіслав також Погодіну і свій перший історичний роман "Михайло Чарнышенко" з проханням публічної рецензії. На той час літературним редактором журналу був С.Шевирьов. Подаючи свою рецензію на роман Куліша Погодіну, Шевирьов писав: "...посылаю тебе разбор Михайла Чарнышенка, которым я очень доволен. Хорошо бы Кулеша завербовать в повествователи". В рецензії Шевирьова, зокрема, відзначено: "Г. Кулеш первым своим опытом не изменяет тому высокому мнению, которое мы уже имеем о его соплеменниках, и обещает много прекрасных надежд в будущем своем развитии. Первая мысль, выдающаяся так сильно из всего произведения г. Кулеша, есть мысль о древней, отжившей свое историческое время Малороссии. Любвью к ней проникнут весь дух нового писателя; память его погружена вся в предания родины..." [6]. А в наступному числі журналу було опубліковано "Отрывки из нового романа Михайло Чарнышенко" [7].

Загалом на той час вже можна було скласти попереднє уявлення про постать Куліша-письменника з опублікованих ним у "Киевлянин" (1840–1841 pp.) М.Максимовича "Малороссийских рассказов" (зокрема "Огненный змей", "Пешовцев став"). М.Погодін у листі до П.Плетньова від 18.05.1846 р. писав: "У Кулеша отличный талант и смысл. Жаль, что для разнообразия не достает, или не видать еще, веселости. Спасибо Вам, что Вы приютили

его, а в Киеве, который хотят русить и который не имеет ни профессора русской истории, ни профессора русской словесности, нет ему места! О любезное отечество!" [8].

Включно до осені 1843 року Куліш не був упевнений у цілком сприятливому ставленні до себе з боку Погодіна, у листах він – помірковано ввічливий і не більше. І загалом стосунки розвиваються за класичним сюжетом "покровительства", якого на той час і потребував Куліш як наступний новоявлений "чужинець". Але для Куліша – це роки не лише спілкування із Погодіним, це ще і час загалом входження його до кола представників "российского Парнаса" (Куліш), головним чином завдяки сприянню П.Плетньова. Якщо перші листи Куліша до Погодіна відзначені шанобливим ставленням, своєрідним піїтетом (у звертаннях домінують формули ввічливості: "глубоко Вас почитающий", "Ваш покорный слуга" тощо), то у 1844 році тон листування відчутно змінено, Куліш уже впевнено ставить вимоги щодо умов роботи з журналом Погодіна: "Москвитянину я готов содействовать более, чем всякому другому журналу, но предложенная Вами плата так мала, что я скорее стану печатать свои сочинения даром, чем соглашусь за нее работать. Сочинения мои ни мало не потеряют, если пролежат у меня 10 лет, а может когда-нибудь они, говоря по малороссийски, станут мне в великой пригоде. Это прошу принять к сведению, и если Вам сильно понадобятся для Москвитянина моя повесть или роман, присылайте по 50 р. ср. за лист, и Вы получите нужное количество листов немедленно. Михайло Александрович Киевлянина не издает, а угрожает целым журналом, но это, кажется, он делает только для своего утешения. О периодическом издании в Киеве еще рано думать" (4.02.1844 р.). Тут Куліш вже постає не як невпевнений у собі молодий письменник, для якого особливо значима і потрібна протекція, він уже має чітку позицію і прямо висуває її. Більше того, дозволяє собі критикувати роботу свого вчителя (це вже був час загострення стосунків з Максимовичем, але ще без протистояння, що спостерігатиметься у 1860–1861 роки) [9].

Протягом 1849–1850 рр. у листуванні і стосунках – перерва. Це був час Тульського заслання Куліша. Можливо, що причиною охолодження стало невиконання Погодіним прохання Куліша надіслати йому окремі роботи, необхідні для виконання творчих задумів: "Замышляю я так много, что иногда боюсь, не слишком ли я самонадеян? Во-первых, хочу издать все малороссийские летописи с возможно полными комментариями, во-вторых, издать Малороссийские песни, которых много собрано лично мною в народе, в-третьих, издать народные предания, легенды, мифо-

логию, пословицы и всякую мелочь, в-четвертых, издать историю мало-российских фамилий, как огромный сборник материалов для Истории, и наконец, в-пятых, написать Историю Малороссии, если почувствую, что буду к этому годен" (від 2.03.1848 р.) [9].

Причиною охолодження стосунків з боку Погодіна міг бути і заведений інцидент із Листом Грабовського про Гоголя, переклад якого Куліш, гостюючи ще у 1845 році у садибі Погодіна і вивчаючи літопис Величка, спочатку пообіцяв для публікації у "Москвитянине", але лист було надруковано у "Современнике" П.Плетньова. Натомість, як виправдання, Куліш надіслав Погодіну уривки з роману "Чорна рада".

На прохання Куліша про книжки Погодін відповів уже запізно, перепитуючи про потребу, на що Куліш відповідав: "От души багодарен Вам за Вашу подельчивость, но ложка нужна только во время обеда. Не получая от Вас ответа, я прибегнул к другим средствам и кой-как достал нужные для моего дела пособия" (від 1.09.1848 р.). Тульський період Кулішевого листування з Погодіним закінчується багатозначною і, до певної міри, риторичною фразою Куліша після подяки за "Москвитянин": "Спасибо Москве: она многое отстояла и отстоит еще в будущем!" [9].

У листі ж до Бодяньського від 21.06.1848 р. Куліш писав: "Та чи нема в Вас часом Сказаній Русскаго народа Сахарова и пословиць Снигирева? Коли Ваша ласка, вишліть, я прочитаю, децо повипишу, і книжки поверну назад у цілості. Писав я до Погодіна, щоб він мені цим удружив, і на свій счот брав я пересилку сюди книжок, та він видно уважа мене за жида, й не йме віри на копійку. Мовчить – стина стіною!" [16].

У 1851 році Куліш залишається у Петербурзі на посаді редактора Статистичного Відділу у Міністерстві Державних Маєтків, активно співпрацює з "Современником", редактором якого був тоді П.Плетньов. Причиною розходження із Погодіним може бути і те, що Куліш вважав Погодіна разом із Шевирьовим ініціатором Флетчерової справи проти Бодяньського, з яким Куліша єднали тривалі приятні стосунки. 17 листопада 1848 року Куліш писав Бодяньському: "Пускай торжествуют Погодины и им подобные; не подкопать им алтаря, при котором Вы служили, как подкопали они Вас!" [11]. В наступному листі до нього ж Куліш писав: "Итак, не унывайте, мой шановный друже! Враги же наши а не хто бильш, як отой цыган Погодин, посрамятся, -ось побачите, коли не посрамятся!" [12]. Видавець листування Куліша і Бодяньського Тітов подав примітку до цього листа, зазначаючи, що Куліш не знав, що в історії з Бодяньським Погодін і Шевирьов не брали ніякої участі. Та наступні слова Куліша свідчать, що мала бути серйозна причина для вже ворожнечі між ними:

"Коли б устав Христос із мертвих, то може б і в Візантії і в Римі знайшов який прослідок своєї науки, а в Москві – ні! Мусів би сказати, що коли й вони християни, то Христа їх не Ісусом треба звати, а Филаретом, або Михайлом Погодіним, що однією рукою крадене ховає, а другою христиться перед Савкою Свищенним (Москаль не вимовить священний – луб'яний язик!)" [13].

Остаточно стосунки Кулиша з Погодіним було розірвано у 1851 році.

И.С.Аксаков писав: "Биография Гоголя, написана нашим знакомым, действительно заключает в себе многие неловкие места, на которые удобно нападать недоброжелательному человеку. Станный человек этот наш знакомый. Кажется, он человек умный, а все какая-то в нем ограниченность, для многих вовсе незаметная. В его биографии слышится какой-то педантизм, какое-то уважение к Гоголю, будто жреца "в храме искусства" к художнику. Есть какие-то старые, классические, любезные жрецам приемы, которые у умного, всегда современного человека не встретятся" [3].

С.Т.Аксаков відгукнувся на "Записки..." наступним чином: у листі до головного редактора "Молвы" від 29 квітня 1857 року: "Письма Гоголя, представленные в работе, любопытны и поучительны в высшей степени. Можно надеяться, что русская публика, прочитав их, составит себе верное и определенное понятие о Гоголе как о человеке; убедится в искренности его стремлений, в горячей любви к людям и полном самоотвержении. <.. > Вот где заключается его полная биография! <...> Труд издания взял на себя соплеменник Гоголя, известный своею деятельностью, точностью и знанием дела, г. Кулиш. Многие, видевшие образцовые листы нового издания говорят, что оно так хорошо, так исправно и отчетисто, как не издают книг в России" [10].

П.В.Анненков наголошував: "...это одна из немногих книг последнего времени, исполнена содержанием и способна к обильным выводам. <...> книга представляет запас материалов для биографии Гоголя, который вряд ли кто мог ожидать", <...> но всякий раз, как покидает автор роль добросовестного собирателя и приступает к истолкованиям – самые странные недоразумения, самые далекие соображения, совершенно чуждые делу, накаплиются под пером его. <...> Великую ошибку сделает тот, кто смешает Гоголя последнего периода с тем, который начинал тогда жить в Петербурге. Не скроем, что такого рода смешения попадаются в книге Кулиша довольно часто. Можно даже сказать, что он смотрит на Гоголя с конца поприща, – недостаток, который смягчается отчасти

содержанием представляемых документов и догадливостью, возбуждаемою ими неминуемо в самом читателе" [4].

М.Чернишевський у своїй розлогій рецензії на "Записки о жизни Гоголя" наголошував, що "новая книга вернее достигает своего тем, что автор не прибавил от себя ничего; <...> он понял, что дело собирателя фактов важнее и выше всяких размышлений на готовые темы, и, перепечатав "Опыт биографии", обогатил его единственно фактами, а не фразами" [5, с. 524]. Загалом оцінка Кулішевих студій позитивна, але на рівні критичних зауважень Чернишевський відзначав: "<...> материалы, столь богатые, еще далеко не полны. Сам автор чувствует это живее, нежели кто-нибудь; потому-то и выпустил он из заглавия своей книги слово "биография". Но если в прежней редакции труд его представлял довольно данных для пояснения некоторых важных вопросов о судьбе и характере человека, после "Мертвых душ" напечатавшего "Выбранные места из переписки с друзьями", то в настоящем своем виде "Записки о жизни Н.В.Гоголя" еще положительнее объясняют эти вопросы и многие другие факты. <...> Полноты и совершенной удовлетворительности в нашем знании Гоголя как человека нет еще и теперь, но многое в его жизни мы знаем несравненно точнее, нежели прежде" [5, с. 537].

Російська літературна критика ХХ століття не оминає увагою постать першого біографа Гоголя. Зокрема, тут показовою і, до певної міри, знаковою є оцінка Куліша як гоголезавця І.Виноградовим, відомим російським дослідником літератури.

Оцінку біографічних студій П.Куліша, присвячених постаті Гоголя, І.Виноградов виказав у статті "Первый биограф Гоголя" (Вторые Гоголевские чтения. – Москва, 2003) [17]. Вказана стаття може слугувати своєрідним уособленням рецепції української гоголіани на прикладі студій Куліша з позицій російського гоголезнавства через те, що містить кілька дискусивних позицій, які дисертант спробує дещо пом'якшити і, по можливості, спростити.

І.Виноградов ставить питання: "...наскільки ж можна довіряти тому образу Гоголя, який створив Куліш у своїх "Записках..."? і дає відповідь, що "не пощастило" Гоголю з першим біографом.

Ми не можемо погодитися з російським гоголезнавцем у кількох позиціях, які спробуємо означити й аргументувати.

У перших рядках статті І.Виноградов приводить приклад оцінки біографічних праць П.Куліша М.Погодіним, згаданий нами вище. Приведені слова Погодіна про те, що головний недолік автора біографії полягав у тому, що він не був знайомий з Гоголем, власне, не може бути вагомим

хоча б через те, що для діалогу "автор біографії – герой біографії" такий стан речей є скоріше правилом, аніж винятком. Автор статті наголошує, що "помимо других отрицательных отзывов рецензентов на книгу Кулиша [автором не вказано, яких саме (?), нам відомі лише критичні, і то цілком логічні для усталеного літературознавчого дискурсу, зауваги критики – І.К.] – примечателен еще ряд фактов, характеризующих гоголевского биографа" [17, с. 43].

Окреслений І.Виноградовим "ряд фактів" визначає кілька векторів рецепції роботи Куліша у статті (позиції виділяємо за словами автора статті!):

- І.Виноградов, наводячи цитати з приватних листів П.Куліша до Бодяньського та спогади Нечуя-Левицького про негативну оцінку Кулішем козацької доби в українській історії, робить висновок, що "человек, который так отзывался о казачестве, об украинском народе, о православии, вряд ли мог глубоко разобраться в духовной и писательской биографии создателя "Тараса Бульбы" [17, с. 43].

Вважаємо, що у цій позиції трохи зміщено акценти: мабуть, для подібних висновків необхідно принаймні простежити (чи зробити похибку на неволодіння темою!) генезу Кулішевих історичних студій, які складають чималу частку всього його (і то досить неоднозначного в різні періоди) творчого доробку, а рецепція Куліша означених автором статті понять була змінною впродовж усього творчого життя, незалежно від того, стосувалось це постаті Гоголя чи ні. Більше того, І.Виноградов Гоголевого "Тараса Бульбу" маркує як "ключевое для понимания гоголевского мировоззрения произведение" [17, с. 43], тоді як для Куліша таким твором були "Вибрані місця", і загалом пізній етап творчості, а "Тараса Бульбу", дійсно, Куліш розвінчував як твір, що не відповідає принципу історичної й етнографічної точності (про що детальніше було сказано у підрозділі 2.2). На цьому, нам бачиться, варто зацентувати, оскільки проблеми рецепції постаті письменника загалом впливають із його суб'єктивного сприйняття зокрема. Зауваження ж про негачію у ставленні Куліша до православ'я дозволимо собі назвати принаймні некоректним, оскільки П.Куліш був першим перекладачем Святого Письма українською мовою і, мабуть, важко знайти на теренах української культури ХІХ століття більш ревного прихильника і популяризатора вказаної традиції.

- Особливу цікавість викликають наступні судження І.Виноградова стосовно Куліша-біографа: "Затаенная неприязнь, личные амбиции, неспособность понять и осмыслить духовный путь Гоголя ("полусумашедшего поэта", как назвал Кулиш Гоголя в одном из своих писем) – все

это вместе так или иначе отразилось в составленной Кулишом гоголевской биографии" [17, с. 46].

Перш за все, наголосимо, що наведена автором цитата неповна, вирвана з контексту. Для аргументованості зауваження наведемо контекстуальний процитований вислів Куліша: "Говорят (не знаю, правда ли только), что сохранился весь третий том Мертвых душ, не подвергнувшийся обработке полусумашедшего поэта, терзаемого духовными исканиями и стремлениями нового поприща. Если этому правда, то я надеюсь иметь копию" (до М.Д.Білозерського, 1853 р., 12 січня) [18]. Цитату вважаємо досить промовистою. Окрім того, називання Гоголя "полусумашедший поэт" у семантичних обертонах Куліша (навіть і не тільки його, а, скоріше, своєрідної семантики часу, того, що зветься "духом епохи") не є негативним, радше – навпаки. Наведемо ще один нецитований І.Виноградовим лист Куліша з подібним звертанням: "А про Рудого Панька я вже написав, та вряд чи дозволять друкувати тут у нас [час перебування у засланні в Тулі. – І.К.], бо кажуть – годі вже вам балакати про того навісного пасічника" (до Бодяньського, від 14 лист. 1852 р.) [16, с. 324].

Стосовно ж Кулішевої (на думку І.Виноградова) "неспособности понять и осмыслить духовный путь Гоголя" наголосимо, що саме Куліш був одним з перших, хто сприйняв його пізній період як час виходу на нові творчі позиції. Не будемо повторюватись.

- Треба відзначити, що І.Виноградов тримається загальної негативної оцінки П.Куліша не лише як біографа М.Гоголя, а і як українського історика (скептична оцінка його "Повести об украинском народе", названої І.Виноградовим "актом сепаратизма" [! – І.К.] оскільки "смысл ее сводился к тому, что, мол, Малороссия или должна отторгнуться от России, или погибнуть" [17, с. 46]), культуролога і письменника, постать якого у статті розвінчується за допомогою залучення оцінок М.Максимовича, В.Шенрока, А.Піпіна, з якими П.Куліш на час наведених висловлювань був не в кращих стосунках.

- Цілковите нерозуміння і заперечення викликають наступні слова автора статті, який, після негативної оцінки "кулишевско-шенроковського" напрямку розвитку гоголіани, стверджує: "Лишь в новейших биографических работах о Гоголе Владимира Воропаева облик писателя начинает приобретать подлинные, глубоко присущие ему черты "художника-христианина". Понадобилось, таким образом, почти полтора века, чтобы "традиция", заданная первым биографом Гоголя Кулишом, была отчасти исправлена в соответствии с реальным содержанием предмета

исследования" [17, с. 46]. Щоб не бути голослівними у своїх запереченнях, наведемо статистичні дані:

1. Саме Кулішу належить думка про те, що в пізній період творчості у свідомості Гоголя відбувалась "борьба художника и христианина" і наведені вище висловлювання Аксакова І.С.) і саме маркування Гоголя "художник-християнин", вжите у біографічних роботах Куліша більше 17 разів.

2. Пізній етап творчості М.Гоголя розглядається П.Кулішем винятково крізь призму релігійних шукань письменника, тому висловлені В.Воропаєвим ідеї про "духовный облик писателя" в українському гоголезнавстві належать П.Кулішу.

3. Жодна з наступних у часі після П.Куліша біографічних робіт у російському гоголезнавстві, присвячених постаті М.Гоголя, не оминає звернення до фактажу, зібраному в його працях. Свідченням вагомості й актуальності біографічного доробку П.Куліша, а також певної "реанімації" основ українського гоголезнавства на теренах російського літературознавства є перевидання "Опыта биографии Н.В.Гоголя" (Сост.: С.Шумов, А.Андреев – Москва, 2003.) [19].

Таким чином, проаналізувавши рецепцію Кулішевого доробку представниками ХІХ століття і сьогоднішньою російською гуманітаристикою (на прикладі статті І.Виноградова), приходимо до висновку, що у сучасному російськму гоголезнавстві вагомість доробку П.Куліша дещо нівелюється і окремі питання потребують детальнішого розгляду і більш глибокого аналізу. Нам же тут доречними бачаться слова українського гоголезнавця: "Тільки зберігаючи вірність історичному часові, тільки осягаючи внутрішню логіку розвитку письменника з урахуванням всіх фактів, ми можемо наблизитись до розуміння природи явища. Спроби ж у координатах сучасних проблем пояснити минуле на догоду моменту приречені. <.. > Історик літератури живе у різних часових вимірах, але при цьому є, перш за все, голосом свого часу" [20].

Література

1. ЦНБ ім Вернадського. – Київ., Гог. 347, арк. 3–4.
2. Погодин М. Москвитянин. – 1854. – Июль. – Кн. 1, №13. – С. 36.
3. Аксаков И.С. в его письмах: В 3 т. – М., 1892. – Т. 3. Письма 1851–1860-х гг. – С. 65.
4. Анненков П.В. Н.В.Гоголь в Риме 1841 года // Воспоминания и критические очерки: Собр. статей и заметок П.В.Анненкова. – СПб., 1857. – С. 191–193.
5. Чернышевский Н.Г. ПСС: В 15 т. – М., 1947. – Т. III. – С. 525.
6. Москвитянин. – 1843. – Ч. IV, №7. – С. 126–133; критика.

7. Москвитянин. – 1843. – Ч. V, №9. – С. 243–264, смесь.
8. Переписка Я.К.Грота с П.А.Плетневым. – СПб., 1896. – Т. II. – С. 949.
9. Листи П.Куліша до М.Погодіна // Рад. літ-зн. – 1957. – №7. – С. 75–76.
10. Аксаков С. Сочинения: В 5 т. – Т. 3: Письмо редактору "Молвы". – М.: Правда, 1966. – С. 200.
11. Киевская Старина. – 1898. – №2. – С. 36.
12. Русский архив. – 1892. – Кн. XI. – С. 302–303.
13. Ростовський архів Бодяньського–Тітова. – Ч. 5136. – С. 36. – Недатований лист Куліша до Ол.Гатцука.
14. Барсуков М. – Т. VII. – С. 141.
15. Лотман Ю.М. в школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь. – М.: Просвещение, 1988. – 352 с. – С. 320.
16. Вибрані листи П.Куліша, укр. мовою писані. – С. 256.
17. Виноградов И. Первый биограф Гоголя // Вторые Гоголевские чтения. – М., 2003. – С. 42–51.
18. Куліш П. Листи до М.Д.Білозерського / О.Р.Федорук. – Львів, 1997.
19. П.Кулиш. Опыт биографии Н.В.Гоголя. А.Т.Тарасенков. Последние дни жизни Гоголя. Н.Котляревский. Н.В.Гоголь. – М.: Альтернатива-Евролинец, 2003. – 244 с.: илл.
20. Михед П. Два прочитання одного тексту // Михед П.В. Пізній Гоголь і бароко: українсько-російський контекст. – Ніжин, 2002. – С. 141.

УДК 821.161.1.09

В.М.Бережняк

Гоголезнавец – професор Г.В.Самойленко

У статті здійснюється огляд наукових праць Г.В.Самойленка, присвячених життю і творчості М.В.Гоголя.

В статье осуществляется обзор научных работ Г.В.Самойленка, посвящённых жизни и творчеству Н.В.Гоголя.

This article is about scientific works by H.V.Samoylenko, dedicated to the life and work of great M.V.Gogol.

"Дивный Гоголь, из гениев гений" цікавив багатьох істориків, краєзнавців, філологів. Про нього написано багато. Чимало таємниць життя і творчості великого письменника залишаються нерозгаданими. Вчені Ніжинської вищої школи І.Кулжинський, П.Заболотський, І.Сребницький, М.Сперанський, розпочинаючи з середини ХІХ ст., намагалися постійно висвітлювати